

nom radu. To može služiti za odgovor onim, koji pitaju: zašto li u nas ne napreduje koješta. Svemu tomu treba dakako sredstva. Ova namiče valjana uprava. Sredstvi se dižu škole, školami prosvjeta, a prosvjetom društvo, narod. Ideja prosvjete ipak nije tek sebična; ona se liepo odužuje svojim družicam. Prosvjeta uljudjuje članove društva učeć ih štovati red, pravo i zakon. Gdje se to krši, slab je znak i za ideju prosvjete. Ova budi pravnu sviest; a ova opet čuvstvo pravednosti i humaniteta. Prosvjetom se ublažuju kazne. Kud su na primjer danas krvava mučila i sramotno žigosanje zločinaca? Kud su osveta, talion i krvarina? Kud li izključivost zastrašnih, predusretnih i popravnih kazna? Sve je to prosvjeta rinula u zaborav.

Tako se dakle sve ideje medjusobno podupiru. Uzajamnost ova od tolike je nužde, da bez nje ni nema morala. Nije onaj moralan, koji — ma i kako dosljedno — radi tek u smjeru jedne etične ideje; već onaj, koji zahtjevom svih ideja jednako zadovoljava. A je li to moguće? Savršeno zadovoljavanje svojstveno je dakako samo savršenom biću; ali čovjek ima sviestno nastojati, da mu djelovanje što više odgovara rečenim zahtjevom. Ako igdje, a to sigurno tu je prilika — da postanemo bogu slični.

Pošto etične ideje traže odnošaj, to se one dadu realizovati samo u društvu. Van društva nema odnošaja: zato ni etičnosti — van društva ima samo subjektivnih interesa. To je ocjena eremitstvu svakoga doba.

Žalostan je pojav jednostrano djelovanje pojedinacâ; još žalostniji jednostrano djelovanje cieloga društva. Gdje se u društvu jednoj samo ideji udovoljava, dočim se ostale odne-
maruju, tu je ono još daleko od idejala prosvjetnoga društva.